RUCH PRAWNICZY, EKONOMICZNY I SOCJOLOGICZNY
Rok LI — zeszyt 3 — 1989

HANNA AUGUSTYNIAK

HOMOGENICZNOSC KULTUROWA MAŁŻONKÓW W ŚWIETLE BADAŃ ŚRODOWISKOWYCH

I. UWAGI WSTĘPNE

Spośród współczesnych teorii ludnościowych najistotniejsze znaczenie przypisuje się teorii przejścia demograficznego. Przejście demograficzne jest historycznym procesem przemian w porządku reprodukcji ludności polegającym na odejściu od równowagi demograficznej opartej na płodności naturalnej i wysokiej śmiertelności oraz stopniowym przechodzeniu do stanu równowagi opartej na płodności kontrolowanej i niskiej śmiertelności[1] Przemiany reprodukcji ludności składające się na to zjawisko stają się integralną częścią i czynnikiem modernizacji będącej wyrazem przeobrażeń społeczeństwa tradycyjnego w społeczeństwo oparte na cywilizacji industrialnej i postindustrialnej, określane często społeczeństwem nowoczesnym[2]. Zasadnicze zmiany, dające efekty modernizacyjne, zachodzą w społeczeństwie w sferze filozoficznej, ekonomicznej, społecznej, kulturowej i innych[3].

Zarówno modernizacja społeczeństwa, jak i przejście demograficzne charakteryzują się w swym przebiegu zróżnicowaniem terytorialnym. Modernizacja na Ziemiach Polskich rozpoczęła się na przełomie XIX

[1] E. Rosset, *Teoria przejścia demograficznego. Jej logika, technika i perspektywy,* w: *Studia nad teoriami ludnościowymi,* Monografie i Opracowania SGPiS, nr 228, Warszawa 1987, s. 12.

[2] M. Okólski, *Refleksje nad mechanizmem przejścia demograficznego,* Studia Demograficzne 1987, nr 2(88), s. 36 i 44. Wyjaśnienia wymagają pojęcia „społeczeństwo tradycyjne" i „społeczeństwo nowoczesne". Społeczeństwo tradycyjne charakteryzuje się wysoką zależnością człowieka od przyrody. W sferze kulturowej charakterystyczne jest, że zachowania jednostek są na ogół podporządkowane normom zbiorowym i kontrolowane bezpośrednio przez całe społeczności, w podstawach życiowych przeważa pierwiastek nadprzyrodzony. Społeczeństwo nowoczesne najogólniej określić można jako społeczeństwo eksperymentu i nauki. Cechuje je wieloświatopoglądowość, a w sferze kulturowej nowe style życia, indywidualizacji postaw i zachowań; M. Okólski, *Reprodukcja ludności a modernizacja społeczeństwa,* Studia Demograficzne 1985, nr 4(82), s. 5-7, 13-15.

[3] M. Okólski, *Transformacja demograficzna w Polsce: faza obecna,* Ekonomista 1983, nr 1, s. 32.

i XX wieku[4]. Przebieg towarzyszącego jej przejścia demograficznego znamionuje znaczne zróżnicowanie w skali międzyregionalnej. Ocenia się, iż w momencie wybuchu II wojny światowej stopień zaawansowania przejścia na terenach wschodnich dawnej Polski był opóźniony o 60 lat w stosunku do terenów zachodnich[5]. Zmiana granic Polski po II wojnie, masowe przesiedlenia ludności i dalsze intensywne migracje zakłóciły naturalne procesy modernizacji i przejścia demograficznego. W dużym stopniu ujednoliceniu uległo tło społeczno-gospodarcze reprodukcji ludności. Z drugiej strony jednak trudno rozstrzygnąć czy fakt przemieszczania się ludności o niejednorodnej tradycji kulturowej z terenów o odmiennym zaawansowaniu przejścia wywoływał, czy też wywołuje nadal reperkusje w przebiegu procesów reprodukcji ludności polskiej. Utrudnieniem jest brak badań. Rozwiązanie problemu jest konieczne dla precyzyjngo określenia obecnej fazy przejścia demograficznego w Polsce.

Ostatecznie o reprodukcji ludności decydują obecnie okoliczności oddziałujące w skali mikro na poziomie rodziny. Wielu autorów przypisuje priorytetową rolę rozrodczości jako regulatorowi reprodukcji. Do rozrodczości w rodzinie i jej modelu demograficznego ograniczone zostaną prowadzone rozważania. W ramach ujęć mikrostrukturalnych formułowana jest teza, że model demograficzny rodziny w danym społeczeństwie zależny jest od wzorców tworzenia rodziny, postaw prokreacyjnych oraz zachowań prokreacyjnych małżeństw[6]. Każdy z wzorców kształtowany jest przez odmienny zespół determinujących je czynników.

Rezultaty wielu badań wykazują, iż podłoże przeważającej części zidentyfikowanych czynników kształtujących wzorce prokreacyjne leży w sferze psychospołecznej. Postawy, a zwłaszcza zachowania są wyrazem wyboru dokonanego przez małżeństwo. Zakres zaś tych wyrobów jest w dużym stopniu funkcją środowiska społecznego. Odgrywa ono decydującą rolę w kształtowaniu się osobowości społecznej człowieka. Czynniki, których całokształt składa się na środowisko społeczne, obejmują funkcjonujące w grupach społecznych, do których należy jednostka, reguły ludzkiego zachowania się, poglądy i wyobrażenia, wzory emocjonalnych ustosunkowań się, przyjęte normy i hierarchie wartości, a także najbliższe otoczenie z jego systemami wychowawczymi. Środowisko społeczne jest nośnikiem elementarnego układu kulturowego własnej grupy[7]. Kul-

[4] M. Okólski, *Reprodukcja,* s. 13, M. Okólski, *Refleksje,* s. 41.

[5] S. Borowski, *Modernizacja demograficzna w Polsce na tle porównawczym,* w: *Szkice z teorii reprodukcji ludności,* Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1983, s. 152 - 153.

[6] S. Wierzchosławski, *Raport końcowy kierownika grupy tematycznej 11.5.4 „Demograficzno-społeczne i biologiczne problemy rodziny i społeczeństwa",* w: *Studia nad cywilizacją struktur i procesów demograficznych w PRL, Raport końcowy z badań w latach 1976 - 1980,* Seria 4, Warszawa 1982, s. 181.

[7] K. Z. Sowa, *Środowisko społeczne mieszkańca wielkiego miasta,* Studia Socjologiczne 1971, z. 1(49), s. 166.

tury rozumianej jako „zespół wszystkich form świadomości społecznej, funkcjonujących w praktyce tej społeczności" [8]. Punktem centralnym każdej kultury jest system wartości.

Człowiek żyje w zasięgu wpływów różnych środowisk społecznych, których zakres wyznaczają odpowiadające im subkultury. Z demograficznego punktu widzenia szczególne znaczenie posiada etnograficzna kultura regionalna. W kulturze społecznej o charakterze regionalnym mieści się swoiście ukształtowany, doroczny bądź rodzinny cykl zwyczajów i obrzędów (bądź tylko ich pozostałości), określona struktura rodziny, sąsiedztwa czy wsi, a także specyficzne systemy wartości, postaw i wzorców społeczno-kulturowych[9]. Obejmuje ona wzory oraz modele małżeństwa i rodziny, sytuuje takie kategorie jak rodzina, małżeństwo, dziecko wśród naczelnych wartości w ich hierarchii, określa w konsekwencji stosunek do urodzenia dziecka, nadaje wagę i znaczenie funkcjom rodzicielskim. Poprzez socjalizację młodego pokolenia w rodzinie kultura regionalna ulega transmisji, zapewniając jej trwałość na przestrzeni co najmniej dwóch pokoleń. Mówi się o czynniku kulturowym (etnograficznym) determinującym wzorce demograficzne rodziny [10].

Poza samą identyfikacją środowiskowo-kulturowych uwarunkowań modelu demograficznego rodziny, ważnym problemem wymagającym rozwiązania jest uchwycenie nośników modernizacji społecznej, które determinują obecną końcową fazę przejścia demograficznego i mają charakter kulturowy. Wydaje się, że najistotniejszym czynnikiem przyspieszającym odejście od wzorców tradycyjnych społeczności jest różnorodność oddziaływań kulturowych. W skali rodziny będzie się to odbywało poprzez heterogeniczność kulturową małżeństw, która sprowadza się do odmiennych środowisk kulturowego pochodzenia — o różnym też zaawansowaniu przejścia demograficznego. Szeroki zakres zmiennych opisujących model demograficzny zmusza do zawężenia przedmiotu dociekań wyłącznie do wzorca tworzenia rodziny. Przemawia za tym również fakt, iż był on niezmiernie rzadko punktem zainteresowań ze strony demografów, stąd też jego rozpoznanie jest niewielkie. Głównie zaś trudno ocenić wpływ tworzenia rodziny na jej wielkość i rozwój.

II. IDENTYFIKACJA KULTUROWEJ DETERMINANTY MODELU DEMOGRAFICZNEGO RODZINY

Istniejące w literaturze demograficznej supozycje o środowiskowo-kulturowych uwarunkowaniach wzorców prokreacyjnych nie znalazły odzwierciedlenia w postaci ujęć aplikacyjnych. Nie zostały też dostatecz-

[8] J. Kmita, O *kulturze symbolicznej,* Warszawa 1982, s. 74 - 75.

[9] J. Burszta, *Kultura ludowa — kultura narodowa. Szkice i rozprawy,* Warszawa 1974, s. 134.

[10] H. Augustyniak, *Rola rodziny w transmisji kultury i jej wpływu na prokreację,* Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 1985, z. 1, *s.* 235.

nie odzwierciedlone od strony demografii społecznej, a także socjologii rodziny, określone teoretycznie przesłanki odnoszące się do badań nad środowiskiem życia rodziny. Niemożność czerpania z doświadczeń badawczych innych ośrodków naukowych zrodziła konieczność wypracowania własnej metody identyfikacji wpływu środowiska kulturowego na prokreację w rodzinie. Poszukując optymalnego rozwiązania przyjęto dwuetapowe postępowanie. Pierwszy z nich sprowadza się do opracowania metody wyodrębnienia grup homogenicznych kulturowo oraz heterogenicznych. Dalsze rozpoznanie, czy wzorce wydzielonych grup charakteryzują się swoistą specyfiką, stanowi drugi etap identyfikacji środowiskowych uwarunkowań cyklu rozwojowego rodziny.

Podstawowy problem metodyczny sprowadza się do przełożenia kategorii o charakterze jakościowym (kultura i jej komponenty) na kategorie kwantyfikatywne, pozwalające na zastosowanie instrumentacji statystyczno-matematycznej. Zjawiska społeczne stanowią nadal jeden z najbardziej trudnych przedmiotów badań opartych w części analitycznej na modelach ilościowych[11]. Zasadniczą cechą umożliwiającą zastosowanie opisu statystycznego jest miejsce zamieszkania — region zamieszkania małżonków. Związek regionalnego zamieszkania bądź pochodzenia ze specyfiką wzorców prokreacyjnych znajduje wyraz w miejscowej kulturze i jej transmisji. Systemy wartości, normy postępowania, zwyczaje i obyczaje, stanowiące aspekty regionalnej kultury, funkcjonalnie powiązane są z wzorcami prokreacyjnymi, tworząc szerokie tło ich powstania, istnienia i przekazywania. Stąd cecha, jaką jest miejsce zamieszkania bądź pochodzenia, sytuując rodzinę w określonym regionie, staje się symptomem kultury środowiska, które kształtowało świat wartości człowieka, jego osobowość i ich pochodnych — postaw, a także wzorców zachowań. Empiryczne zastosowanie przedstawionej symptomatycznej metody wyodrębnienia homogenicznych kulturowo rodzin napotyka trudności wynikające z danego stanu osiągnięć etnografii. Podziały etnograficzne Ziem Polskich, które wypracowała nauka w okresie II Rzeczypospolitej, głównie J. S. Bystronia[12] i A. Fischera[13], w okresie powojennym odrzucono. Głównym przedmiotem krytyki stała się ich ahistoryczność i brak sprecyzowanych kryteriów wyodrębniania grup[14]. Z kolei współczesne badania etnograficzne nad nową regionalizacją Polski znalazły się w impasie. Przyniosły one wstępną, niedoskonałą koncepcję regionalizacji etnograficzne kraju i nie zaowocowały ostatecznym rozwiązaniem problemu[15]. Niemały udział w pokonanie trudności włożyła szkoła poznańska z *J.* Bur-

[11] Por. S. Nowak, *Metodologia badań społecznych,* Warszawa 1985, rozdz. II.
[12] J. S. Bystroń, *Ugrupowania etniczne ludu polskiego,* Kraków 1925, s. 16 - 20.
[13] A. Fischer, *Lud Polski,* Lwów 1926, s. 12-18.
[14] A. Kutrzeba-Pojnarowa, *Kultura ludowa i jej badanie. Mity i rzeczywistość,* Warszawa 1977, s. 164 in.
[15] Tejże, *Osiągnięcia etnografii w trzydziestoleciu,* Lud 1976, t. 60, s. 18.

sztą na czele. Stworzył on roboczą klasyfikację ludności polskiej na użytek badań prowadzonych nad procesami ludnościowymi na terenie Ziem Odzyskanych. Oparł się na założeniu, że warunki środowiska geograficznego, różnice w podstawowych zajęciach ludności, odmienne dzieje społeczno-gospodarcze i polityczne, różne postacie dyfuzji kulturowej, samorodna twórczość kulturowa stanowią czynniki, pod wpływem których ukształtowały się konkretne regiony etnograficzne i grupy regionalne. Regionalny typ kultury określa kategorie kulturowe ludności, którymi są[16]: autochtoni, osadnicy z Polski centralnej, repatrianci i reemigranci, a także mniejszości narodowe. Osadników z Polski centralnej dzieli autor na trzy zasadnicze grupy: północno-zachodnią (woj. poznańskie, bydgoskie, gdańskie), centralną (woj. warszawskie, łódzkie, kieleckie oraz część woj. lubelskiego i krakowskiego) i kresową (kresowa południowo-wschodnia — woj. rzeszowskie, południowo-wschodnia część woj. lubelskiego, kresowa północno-wschodnia — woj. białostockie). Repatrianci podzieleni zostali na trzy grupy. Pierwsza to ludność przybyła z woj. lwowskiego, tarnopolskiego i wołyńskiego, druga z woj. wileńskiego, Nowogrodczyzny i Polesia, trzecia to wojskowi przybyli ze wschodniej Polski.

Przyjęte kategorie ludnościowe są odbiciem historycznie ukształtowanych zróżnicowań regionalnych w momencie wybuchu II wojny światowej. W wyniku powojennych ruchów migracyjnych uległy one zaburzeniom. Tak więc kryterium klasyfikacyjnym jest przynależność regionalna w 1939 r. Zasięg terytorialny w odniesieniu do grup centralnych opiera się na podziale administracyjnym obowiązującym do 1975 r.

III. HOMOGENICZNOŚĆ KULTUROWA MAŁŻEŃSTW

Sposób identyfikacji rodzin kulturowo homogenicznych jest relatywnie prosty w badaniach o masowym zasięgu. Umożliwia podejście pośrednie poprzez klasyfikację regionalną. Wymaga jednak szerokiego zakresu cech podlegających badaniu, które odtwarzają historię życia rodziny. Źródłem umożliwiającym realizację celu są retrospektywne badania ankietowe realizowane początkowo w ramach problemu węzłowego 11.5 „Optymalizacja struktur i procesów demograficznych w Polsce Ludowej", które nadal kontynuowane są w ramach Centralnego Programu Badań Podstawowych 09.1 „Uwarunkowania demograficzne rozwoju społeczno-gospodarczego Polski". Podjęte badania obejmują swym zakresem zbiorowość rodzin całego kraju liczącą ponad 70 tys. rodzin. Momentem krytycznym obserwacji był dzień 1 I 1980 r., a badane zdarzenia i procesy

[16] J. Burszta, *Kategorie ludności i ich typ kulturowy,* w: *Przemiany społeczne na Ziemiach Zachodnich,* Poznań 1967, s. 134-174.

demograficzne aktualizowane są do chwili obecnej za pomocą badania panelowego [17].

W badaniu przyjęto metodę reprezentacyjną opartą na losowaniu gniazdowym będącym szczególnym przypadkiem losowania wielostopniowego. Niezbędną wielkość prób z warstw, którymi były miejscowości o określonej liczbie mieszkańców, wyznaczono na podstawie próby pilotażowej według złotej reguły J. Spławy-Neymana [18]. Z kolei z każdej wylosowanej grupy wybierano w sposób celowy gniazda.

Badanie reprezentacyjne z zastosowaniem schematu losowania gniazdowego w odniesieniu do problematyki prokreacyjnej jest szczególnie cenne. Pozwala bowiem na łączenie zalet metody reprezentacyjnej i monograficznej. Powstaje pewien rodzaj doboru quasi-losowego, w którym losowo wybrana jednostka (gniazdo) poddana zostaje badaniu wyczerpującemu, noszącemu znamiona badania monograficznego. Z jednej strony uzyskuje się informacje reprezentacyjne dla całej zbiorowości, z drugiej zaś strony wyeksponowany zostaje jakościowy aspekt zagadnienia. W wyniku zastosowania losowania gniazdowego rodziny podlegające badaniu reprezentują zwarte środowiska. Wyraźniej dzięki temu przejawiają się i stają się uchwytne środowiskowe wpływy na proces tworzenia, powstania i rozwoju rodziny.

Przyjęcie zaprezentowanego postępowania badawczego ma i to znaczenie, że umożliwia powtarzanie badań (metoda detroitska) oraz łączenie współczesnych tendencji z trendami sekularnymi dla danego środowiska. Podkreślenia wymaga fakt, że badania oparte na losowaniu gniazdowym mają charakter eksperymentalny i zasadniczo stosowane są wyłącznie przez poznański ośrodek badań demograficznych.

Próba wykorzystana dla celów weryfikacyjnych jest częścią badanej populacji 70 tys. rodzin polskich i liczy 3248 rodzin. Zamieszkiwały one miasta: Olsztyn, Ostróda, Lubawa, Ruciane-Nida i Pieniężno, a także wsie trzech gmin: Lubawa, Ruciane-Nida oraz Pieniężno. Wybór Warmii, Mazur i Ziemi Lubawskiej nie był przypadkowy. Ludność zamieszkująca tereny byłego województwa olsztyńskiego stanowi bardzo interesującą mozaikę kulturową ukształtowaną w rezultacie powojennych procesów ludnościowych, będących konsekwencją zmiany granic państwowych. Żyją tu zarówno autochtoni, jak i osadnicy z Polski centralnej, a także ludność przesiedlona z terenów przyłączonych po wojnie do ZSRR.

Biorąc pod uwagę ograniczenia materiału źródłowego, który *a priori* nie był tworzony dla potrzeb badań kulturowych dokonano drobnych modyfikacji w klasyfikacji J. Burszty. Wydzielono siedem grup homogenicz-

[17] Badania prowadzi Instytut Cybernetyki Ekonomicznej Akademii Ekonomicznej w Poznaniu. Instytucją koordynującą pierwszego stopnia jest Instytut Statystyki i Demografii SGPiS w Warszawie.

[18] S. Borowski, *Badania płodności w mikroskali. Doświadczenia i sugestie,* Studia Demograficzne 1976, nr 45, s. 62 - 63.

Tabela 1

Struktura kulturowa badanych małżeństw według miejsca zamieszkania

Grupa kulturowa	Udział procentowy ogółem =100%	Miejsce zamieszkania					
		ogółem	Olsztyn – miasto	Ostróda – miasto	Pieniężno miasto i gmina	Ruciane-Nida miasto i gmina	Lubawa miasto i gmina
Grupa heterogeniczna	37,0	100	7,5	11,8	24,4	36,3	20,0
Grupy homogeniczne:							
centralna	10,3	100	9,3	15,8	31,2	37,9	6,0
lubawska	26,1	100	–	–	–	–	100,0
białostocka	9,4	100	1,6	1,0	2,9	93,9	0,6
autochtoniczna	4,4	100	10,5	28,0	13,9	47,6	–
lubelsko-rzeszowska	4,0	100	3,8	1,5	84,7	6,9	3,1
przesiedleńcza	7,4	100	13,3	29,3	33,9	22,7	0,8
północno-zachodnia	1,4	100	2,3	9,3	18,9	37,2	32,6

Źródło: Bank Informacji o Rodzinie i Gospodarstwie Domowym Akademii Ekonomicznej w Poznaniu.

nych kulturowo: autochtonów, przesiedleńców (nazywanych przez J. Bursztę repatriantami), grupę białostocką, centralną, lubelsko-rzeszowska,. północno-zachodnią i lubawską oraz grupę rodzin heterogenicznych kulturowo. Klasyfikacja J. Burszty nie zawierała grupy heterogenicznej i lubawskiej. Konieczność wprowadzenia grupy mieszanej wynika z faktu, iż w prezentowanym opracowaniu jednostką jest małżeństwo, podczas gdy podział etnograficzny przyjmował jako jednostkę osobę. Z kolei wyodrębnienie grupy lubawskiej ze zbioru rodzin autochtonicznych podyktowane było różnicami dziejów historycznych, a w konsekwencji odmiennych procesów kulturowych.

Technika klasyfikacji kulturowej rodzin przebiegała w dwóch etapach. W pierwszym zaliczano oddzielnie męża i oddzielnie żonę do jednej z siedmiu grup kulturowych. Ponieważ badane osoby charakteryzują się znacznym rozproszeniem pod względem wieku, kryterium klasyfikacyjne uzależnione było od momentu urodzenia małżonków. W stosunku do osób urodzonych przed 1939 rokiem jako kryterium przyjęto zgodność etnograficznego regionu ich urodzenia i przebywania w momencie wybuchu wojny z regionem urodzenia i przebywania w momencie wybuchu wojny rodziców. Osoby urodzone w czasie wojny i po wojnie zaliczono do grup na podstawie pochodzenia regionalnego ich rodziców. Jako kryterium wystąpiła zgodność etnograficznego regionu urodzenia obojga rodziców oraz ich przebywania w sierpniu 1939 r. W przypadku gdy na podstawie powyższych kryteriów osoba nie klasyfikowała się do żadnej z siedmiu grup, określano jej pochodzenie jako heterogeniczne.

W drugim etapie włączono rodzinę do jednej z siedmiu grup homogenicznych, jeżeli zarówno mąż, jak i żona zostali wcześniej do niej za-

kwalifikowani. W przypadku braku zgodności jednorodności kulturowej małżonków lub gdy jedno spośród nich względnie oboje charakteryzowali się pochodzeniem mieszanym, rodzinę zaliczano do grupy małżeństw heterogenicznych kulturowo (nazwanej zamiennie grupą mieszaną).

W populacji badanych 3248 rodzin 2158 spośród nich to rodziny homogeniczne kulturowo (63%), natomiast 1270 (37%) to rodziny heterogeniczne. W odniesieniu do rodzin homogenicznych kulturowo zastosowano zgodnie z przyjętą konwencją podział na szczegółowe subpopulacje kulturowe (tabela 1). Procesy osadnicze i późniejsze migracje zdeterminowały rozproszenie środowiskowe grup. Struktura zamieszkania wskazuje, że grupy homogeniczne żyją w zwartych enklawach, co wzmacnia wpływy środowiskowe. Najbardziej skoncentrowani są przedstawiciele grupy lubawskiej, lubelsko-rzeszowskiej i autochtonicznej.

IV. WZORZEC TWORZENIA SIĘ RODZINY

Weryfikacja hipotezy o wpływie czynnika kulturowego na model demograficzny rodziny ograniczona zostaje do oceny jego wpływu na wzorzec tworzenia rodziny. Powstawanie nowej rodziny to głównie problem doboru małżeńskiego, ale również tła obyczajowego. Z demograficznego punktu widzenia, a więc potencjalnego wpływu wzorców tworzenia rodziny na jej rozwój, za najbardziej istotne przyjęto wiek nowożeńców jako czynnik biologiczny przesądzający o potencjale prokreacyjnym powstającej rodziny oraz ich wykształcenie, które również zaliczyć można do czynników kulturowych.

Model statystyczny odnośnie do wzorca tworzenia rodziny według wybranych cech obejmuje dwie części:

1. Analizę struktury z wykorzystaniem: wskaźników struktury *(Js),* średniej arytmetycznej *(x)* miar rozproszenia w postaci odchylenia standardowego (o_x) i współczynnika zmienności (v_p);

2. Analizę homogeniczności małżonków pod względem cech demograficznych w jednorodnych kulturowo grupach z wykorzystaniem parametrycznych i nieparametrycznych testów istotności[19]:

— testu u dla dwóch wskaźników struktury

$$u=\frac{\frac{m_1}{n_1}-\frac{m_2}{n_2}}{\sqrt{\frac{\bar{p}\bar{q}}{n}}},$$

[19] J. Greń, *Modele i zadania statystyki matematycznej,* Warszawa 1970, s. 77-78, 121-122, 113-115, 105.

— testu niezależności χ^2

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^{r} \sum_{j=1}^{s} \frac{(n_{ij} - np_{ij})^2}{np_{ij}},$$

— skorygowanego współczy ngencji[20]

$$C = \left(\frac{\chi^2}{n+\chi^2}\right)^{\frac{1}{2}},$$

— testu zgodności λ Kołmogorowa dla rozkładu gamma

$$\lambda^* = D\sqrt{n}, \quad D = \sup_x |F_{n_1}(x(x) - F_{n_2}(x))|,$$

— testu zgodno $\lambda^* = D\sqrt{n}, \quad D = \sup_x |F_{n_1}(x) - F_{n_2}(x)|,$

— testu zgodności χ^2 dla rozkładu normalnego

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^{r} \frac{(n_i - np_i)^2}{np_i}.$$

W rozpatrywanej populacji 90% kobiet wychodzi za mąż przed ukończeniem 30 roku życia. Natomiast mężczyzn relatywnie mniejsza część zmienia stan cywilny przed ukończeniem tego wieku (82,42%) (tabela 2). Przynależność kulturowa w mniejszym stopniu wpływa na wiek kobiety w chwili ślubu aniżeli wiek mężczyzny. Wśród mężczyzn zróżnicowania są wyraźniejsze. Największa stosunkowo część mężczyzn zakłada rodzinę przed ukończeniem 30 roku życia w grupie centralnej (86,72%), najmniejsza w grupie przesiedleńczej (73,12%).

Średni wiek, w którym kobiety wychodziły za mąż, wynosił w badanej populacji 23,06 lat. Panny młode miały przeciętnie najwięcej lat w grupie lubawskiej (23,71 lat), najmniej natomiast w grupie białostockiej. Najstarszymi panami młodymi byli przesiedleńcy (27,79 lat), najmłodszymi przedstawiciele grupy centralnej (25,42 lat). W grupie lubawskiej, lubelsko-rzeszowskiej i przesiedleńczej zarówno mąż, jak i żona byli w wieku wyższym od przeciętnego dla badanej populacji (23,06, 26,49 lat), natomiast w grupie centralnej, białostockiej i autochtonicznej — w niższym. We wszystkich grupach żony w momencie zakładania rodziny były średnio młodsze od mężów. Rozproszenie wieku zarówno mężów, jak i żon było w grupach stosunkowo małe (V =25%). Brak wyraźnych różnic pomiędzy grupami wskazuje, iż istnieje ogólna prawidłowość wczesnego zakładania rodzin i jest to model ogólnie przyjęty. Homogeniczność kul-

[20] M. G. Kendall, W. R. Buckland, *Słownik terminów statystycznych,* Warszawa 1986, s. 266.

Tabela 2

Struktura badanych małżeństw według wieku w grupach kulturowych

Parametry opisu statystycznego	Grupa kulturowa															
	heterogeniczna		centralna		lubelska		białostocka		autochtoniczna		lubelsko-rzeszowska		przesiedleńcza		północno-zachodnia	
Liczebność w % Wiek w chwili ślubu (w latach)	ż	m	ż	m	ż	m	ż	m	ż	m	ż	m	ż	m	ż	m
15 - 19	26,46	5,04	32,49	7,34	20,31	2,34	37,46	10,22	34,67	8,00	29,85	7,46	27,67	5,53	29,17	2,08
20 - 24	51,10	50,79	49,44	48,31	52,46	39,79	46,75	43,34	41,33	49,33	47,01	40,30	49,01	34,39	45,83	43,75
25 - 29	13,94	28,43	13,56	31,07	17,75	37,83	9,60	30,96	15,33	27,33	11,19	32,09	13,83	33,20	18,75	35,42
30 - 34	4,17	8,43	2,54	9,04	5,13	10,16	4,33	10,22	6,67	8,67	7,46	11,19	5,53	13,83	6,25	8,33
35 - 44	3,31	5,04	1,13	3,39	3,13	7,70	1,86	3,72	1,33	4,00	4,48	6,72	2,77	10,67	–	8,33
45 - 55	1,02	2,28	0,85	0,85	1,23	2,23	–	1,55	0,67	2,67	–	2,24	1,19	2,37	–	2,08
$\bar{x}$	23,15	26,02	22,24	25,42	23,77	27,25	21,87	25,63	22,63	25,77	23,10	26,64	23,17	27,79	22,60	27,03
σ_x	5,63	6,09	4,88	5,20	5,65	6,17	4,62	5,81	5,32	6,26	5,57	6,44	5,74	6,80	4,27	6,20
v_σ	24,32	23,40	21,94	20,46	23,77	22,63	21,12	22,66	23,50	24,29	24,11	24,17	24,77	24,47	18,89	22,94

Źródło: patrz tabela 1.
Znaczenie skrótów: ż - żony, m - mężowie.

Tabela 3

Homogeniczność badanych małżeństw pod względem wieku małżonków w grupach kulturowych

Testy statystyczne		Grupa kulturowa							
		heterogeniczna	centralna	lubelska	białostocka	autochtoniczna	lubelsko-rzeszowska	przesiedleńcza	północno-zachodnia
Test dla dwóch wskaźników struktury Statystyka u Wiek w chwili ślubu (w latach)									
15 - 19		14,817	8,375	12,000	8,126	5,637	4,704	6,691	3,654
20 - 24		0,159	0,301	5,403	0,870	−1,392	1,108	3,336	0,205
25 - 29		−8,935	−5,596	−9,492	−6,752	−2,537	−4,153	−5,136	−1,837
30 - 34		−4,410	−3,700	−4,001	−2,878	−0,651	−1,050	−3,157	−0,393
35 - 44		−2,183	−2,023	−4,280	−1,434	−1,433	−0,797	−3,551	−2,043
45 - 55		−2,490	0,000	−1,631	−2,245	−1,353	−1,742	−1,009	−1,005
Test niezależności Statystyka χ^2		2855,200	901,400	2872,900	767,500	484,100	304,400	698,800	283,300
Skorygowany współczynnik kontyngencji		0,911	0,928	0,956	0,919	0,957	0,913	0,939	1,000
Test zgodności Kołmogorowa Statystyka λ dla rozkładu γ	ż	26,040	12,700	23,770	11,240	7,990	8,090	11,380	4,910
	m	33,570	17,430	29,090	16,090	11,120	10,480	14,530	6,730
Test zgodności Kołmogorowa-Smirnowa Statystyka λ		5,480	3,500	6,500	3,890	2,310	3,380	4,130	1,430

Źródło: patrz tabela 1.

Znaczenie skrótów: ż - żony, m - mężowie. W testach statystycznych przyjęto $\alpha=0,05$,

turowa lub jej brak nie przyczyni się do zmiany istniejącego stanu rzeczy. Z demograficznego punktu widzenia średni wiek na istniejącym poziomie ocenić można pozytywnie.

Dane tabeli 3 pozwalają stwierdzić, iż wiek jest istotnym elementem doboru małżeńskiego. Narzeczeni wszystkich grup, podobnie jak całej populacji, kierują się przy wyborze partnerów życiowych ich wiekiem. To kryterium jest głęboko zakorzenione w postawach. Bez względu na przynależność kulturową wiek mężczyzn w chwili ślubu istotnie wpływa na wiek kobiety. Charakterystyczne jest również to, że statystycznie istotnie więcej kobiet zmieniało ,stan cywilny w wieku poniżej 20 lat niż mężczyzn. W grupie lubawskiej i przesiedleńczej również istotnie więcej było kobiet zakładających rodzinę w wieku 20 - 24 lat niż mężczyzn. W pozostałych grupach udział mężczyzn i kobiet w tym wieku jest wśród nowożeńców statystycznie jednakowy. Heterogeniczność kulturowa małżonków nie wpływa w istotny sposób na wiek nowożeńców oraz na ich homogeniczność pod względem wieku. Można mówić o znacznej trwałości tego elementu wzorca tworzenia się rodziny.

Zarówno mężowie jak i żony badanej populacji w momencie ślubu najczęściej legitymują się wykształceniem podstawowym (tabela 4). Względnie najwięcej żon (57%) i i mężów (47,8%) o wykształceniu ponadpodstawowym spotyka się w grupie mieszanej, względnie najmniej (odpowiednio: 14,2 i 18,7%) w grupie lubelsko-rzeszowskiej. Grupy kulturowe charakteryzują się dużym zbliżeniem pod względem przeciętnego wykształcenia, i to zarówno żon, jak i mężów. Jednak przeciętnie najbardziej wykształceni byli nowożeńcy heterogeniczni kulturowo (żony — 8,4 lat, mężowie 8,6). We wszystkich grupach kobiety wychodząc za mąż były mniej wykształcone od swych przyszłych mężów. Występuje duże zbliżenie zarówno mężów jak i żon pod względem wykształcenia, zaobserwowane rozproszenie jest niewielkie.

Prócz zaobserwowanego podobieństwa pomiędzy grupami istnieją również podobieństwa wewnątrzgrupowe (tabela 5). W grupie autochtonów, lubelsko-rzeszowskiej i przesiedleńczej występuje szczególnie duże zbliżenie poziomów wykształcenia mężów i żon. Udział mężów i żon o identycznym poziomie wykształcenia w tych subpopulacjach jest statystycznie jednakowy. W pozostałych grupach, (poza małżeństwami heterogenicznymi) statystycznie jednakowe są względne liczebności mężów i żon o wykształceniu ponadpodstawowym (11 - 12, powyżej 13). Przy doborze partnera przyszli małżonkowie kierują się jego wykształceniem. We wszystkich subpopulacjach homogenicznych kulturowo, a także wśród małżeństw mieszanych, stwierdzono istotną zależność małżonków pod względem tej cechy. Jest ona znaczna, choć nie tak ważna jak w przypadku wieku. We wszystkich grupach musiano odrzucić hipotezy, że rozkład wykształcenia żony w chwili ślubu jest gamma, a także, że jest normalny. Identyczne hipotezy odrzucono odnośnie do mężów.

Tabela 4

Zróżnicowanie wykształcenia badanych małżonków w chwili ślubu w grupach kulturowych

Parametry opisu statystycznego	Grupa kulturowa															
	heterogeniczna		centralna		lubelska		białostocka		autochtoniczna		lubelsko-rzeszowska		przesiedleńcza		północno-zachodnia	
Wskaźniki struktury wykształcenia w chwili ślubu (w latach)	ż	m	ż	m	ż	m	ż	m	ż	m	ż	m	ż	m	ż	m
0 - 8	59,69	52,05	75,14	70,06	78,13	66,96	83,28	78,33	68,67	63,33	85,82	81,34	79,84	77,08	77,08	54,17
9 - 10	15,75	24,49	9,32	14,12	12,05	22,88	6,50	12,07	16,67	23,33	2,99	5,97	8,70	6,72	8,33	20,83
11 - 12	19,61	16,14	12,15	9,60	8,59	8,15	8,67	7,74	11,33	12,00	6,72	6,72	9,49	13,44	12,50	18,75
13 - 17	4,96	7,32	3,39	6,21	1,23	2,01	1,55	1,86	3,33	1,33	4,48	5,97	1,98	2,77	2,08	6,25
$\bar{x}$	8,40	8,57	7,88	8,04	7,66	7,90	7,57	7,66	7,99	8,03	7,60	7,75	7,67	7,84	7,79	8,54
σ_x	1,90	1,93	1,66	1,81	1,37	1,46	1,37	1,40	1,65	1,51	1,57	1,70	1,46	1,65	1,57	1,93
v_σ	22,62	22,52	21,07	22,51	17,88	17,49	18,09	18,27	20,65	18,80	20,65	21,95	19,04	21,05	20,15	22,59

Źródło: patrz tabela 1.
Znaczenie skrótów: ż — żony, m — mężowie.

Tabela 5

Homogeniczność badanych małżonków pod względem wykształcenia w chwili ślubu według grup kulturowych

Testy statystyczne		Grupa kulturowa							
		heterogeniczna	centralna	lubelska	białostocka	autochtoniczna	lubelsko-rzeszowska	przesiedleńcza	północno-zachodnia
Test dla dwóch wskaźników struktury Statystyka u Wykształcenie w chwili ślubu (w latach)									
0 - 8		3,876	1,517	5,293	1,598	0,875	0,990	0,757	2,364
9 - 10		−5,494	−1,986	−6,035	−2,440	−1,443	−1,181	0,833	−1,735
11 - 12		2,279	1,086	0,341	0,430	−0,180	0,000	−1,395	−0,843
13 - 17		−2,479	−1,758	−1,310	−0,304	1,147	−0,549	−0,584	−1,022
Test niezależności Statystyka χ^2		862,080	239,280	460,030	289,700	142,870	127,990	154,900	68,490
Skorygowany współczynnik kontyngencji		0,734	0,733	0,672	0,794	0,806	0,808	0,712	0,885
Test zgodności Kołmogorowa Statystyka λ dla rozkładu γ	ż	8,054	4,093	6,543	2,999	3,595	1,498	3,181	1,502
	m	10,776	3,268	9,861	3,886	4,457	1,415	3,152	1,948
Test zgodności Kołmogorowa-Smirnowa Statystyka λ		1,924	0,676	2,362	0,630	0,462	0,367	0,533	1,123
Test zgodności χ^2 dla rozkładu normalnego Statystyka χ^2	ż	295,100	151,600	391,900	231,000	42,800	149,7	48,600	20,200
	m	185,800	143,700	212,100	184,400	47,300	112,400	114,200	8,000

Źródło: patrz tabela 1.
Znaczenie skrótów: ż - żony, m — mężowie, W testach statystycznych przyjęto $\alpha=0,05$.

Tabela 6

Liczba partnerów, z którymi związek małżeński potencjalnie można było zawrzeć

Grupa kulturowa	mężowie	żony
Grupa heterogeniczna	1,54	1,42
Grupy homogeniczne:		
centralna	1,29	1,12
lubawska	1,22	1,12
białostocka	1,35	1,26
autochtoniczna	1,38	1,13
lubelsko-rzeszowska	1,34	1,28
przesiedleńcza	1,21	1,25
północno-zachodnia	1,39	1,24

Źródło: patrz tabela 1.

Tabela 7

Pochodzenie środowiskowe jako kryterium doboru małżeńskiego

Grupa kulturowa	Ocena pozytywna (w %)		Ocena neutralna (w %)	
	mężowie	żony	mężowie	żony
Grupa heterogeniczna	87,40	88,12	3,26	4,07
Grupy homogeniczne:				
centralna	90,57	90,88	3,65	3,34
lubawska	89,44	89,96	0,36	0,26
białostocka	95,08	94,76	0,66	0,98
autochtoniczna	84,14	86,21	3,45	2,76
lubelsko-rzeszowska	92,97	90,63	1,56	1,56
przesiedleńcza	92,22	92,22	5,06	3,11
północno-zachodnia	95,24	85,72	2,38	2,38

Źródło: patrz tabela 1.

Przeprowadzona analiza Wzorców tworzenia rodziny skupiona była na demograficznym aspekcie zagadnienia. Ograniczała się ona do oceny homogeniczności małżonków pod względem wieku i wykształcenia w momencie ślubu. W rzeczywistości rodzina tworzy się wcześniej, a jej powstanie poprzedza okres narzeczeństwa. W tym czasie następuje faktyczny dobór przyszłych współmałżonków, który przesądzać może funkcjonowanie przyszłej rodziny. W dawnych społeczeństwach tradycyjnych sposób tworzenia rodziny rozstrzygał się poza bezpośrednio zainteresowanymi osobami[21]. Czy procesy kulturowe rozbijające tradycyjne społeczności mają wpływ na kojarzenie się rodzin?

[21] Z. Jabłonkowska, *Rodzina w XIX i na początku XX wieku,* w: *Przemiany rodziny polskiej,* Warszawa 1975, s. 62.

Tabela 8

Hierarchizacja cech małżonków w opinii respondentów

Grupa kulturowa	zdrowie	moralność	upodobania	wygląd zewnętrzny	środowisko społeczne
Grupa heterogeniczna	2,00	2,58	3,28	3,27	4,21
Grupy homogeniczne:					
centralna	1.96	1,35	3,20	3,32	4,19
lubawska	1,87	2,55	3,21	3,31	4,18
białostocka	1,80	2,70	3,42	3,02	4,30
autochtoniczna	1,87	2,71	3,20	3,01	4,23
lubelsko-rzeszowska	1,70	2,40	3,30	3,49	4,26
przesiedleńcza	1,85	2,59	3,43	3,29	4,13
północno-zachodnia	2,15	2,80	3,23	3,31	4,08

Źródło: patrz tabela 1.
Uwaga: 1 — ocena maksymalna, 5 — ocena minimalna.

Przedstawiciele grup homogenicznych mają mniej partnerów przed ślubem, z którymi związek małżeński byłby możliwy, aniżeli w przypadku małżeństw mieszanych. W grupie heterogenicznej dostrzec można pewną ewolucję w kierunku autonomizacji tego wyboru. Już nie pierwszy partner staje się małżonkiem. Heterogeniczność kulturowa zmienia też poglądy na temat wagi pochodzenia środowiskowego jako kryterium doboru małżeńskiego (tabela 7). Przedstawiciele grup homogenicznych względnie częściej uznają, iż jednakowe pochodzenie środowiskowe ma wpływ na losy rodziny. Wśród respondentów przeważał pogląd, że małżonkowie powinni wywodzić się z tego samego środowiska. Nie jest to jednak ostry warunek doboru małżeńskiego. Hierarchizując cechy współpartnerów, według ich ważności dla życia rodziny, badani małżonkowie usytuowali pochodzenie środowiskowe na ostatniej pozycji (tabela 8). Bez względu na przynależność kulturową hierarchizacja cech jest analogiczna. Najwyżej ceni się zdrowie, w dalszej kolejności moralność, upodobania, wygląd zewnętrzny. Środowisku społecznemu, z którego pochodzi współmałżonek, przypisuje się najmniejsze znaczenie. Przy czym małżeństwa heterogeniczne przywiązują do niego względnie mniejszą wagę aniżeli większość małżeństw homogenicznych. Postawa taka sprawia, iż w przyszłości przypuszczalnie coraz mniejsze będą ograniczenia w łączeniu się osób o odmiennym pochodzeniu kulturowym.

Symptomatycznie ocenić można trwałość przekazu środowiskowego poprzez ocenę stopnia oddziaływań rodziców na decyzje matrymonialne swych dzieci (tabela 9). Znaczna część rodziców skłonna jest udzielać rady własnym dzieciom, a tym samym wpływać na kształt małżeństwa i dobór partnera. Jednak relatywnie największa grupa małżeństw mieszanych skłonna jest respektować prawa młodych do niezależności wyboru. W

Tabela 9

Natężenie zjawiska udzielania rad dzieciom wstępującym w związki małżeńskie

Grupa kulturowa	Odsetek rodziców potencjalnie nieudzielających rad matrymonialnych	Ocena faktu radzenia się rodziców przez dzieci zmieniające stan cywilny
Grupa heterogeniczna	93,2	7,9
Grupy homogeniczne:		
centralna	75,9	13,4
lubawska	55,4	8,3
białostocka	71,5	12,1
autochtoniczna	71,3	13,5
lubelsko-rzeszowska	87,7	11,3
przesiedleńcza	69,3	11,5
północno-zachodnia	65,4	9,6

Źródło: patrz tabela 1.

świadomości funkcjonuje model samodzielnego zakładania rodziny bez uzależnień swych decyzji od sądów rodziców. Najbardziej zakorzenione jest takie przekonanie w związkach heterogenicznych kulturowo. Fakt znacznej autonomizacji tworzenia rodziny może stać się czynnikiem osłabiającym wpływy środowiska na wzorce rodziny. Heterogeniczność kulturowa intensyfikuje wspomniane prawidłowości doboru małżeńskiego.

V. UWAGI KOŃCOWE

Prezentowane opracowanie traktować należy jako studium eksperymentalne mające na celu wypracowanie instrumentacji badawczej dającej możliwość oceny związków między środowiskiem społecznym rodziny a jej demograficznym modelem. Aczkolwiek zadania metodyczne przekładano ponad poznawcze, tym niemniej studium powiększa w pewnym zakresie wiedzę na temat środowiskowych aspektów modelu rodziny. Z racji rozległości problematyki zawężono dociekania do specyficznego środowiska, jakim jest kulturowa grupa regionalna. Podstawową przesłanką stał się związek zagadnień kulturowych z demograficznymi. Tradycyjne regiony kulturowe reprezentują odmienne zaawansowanie przejścia demograficznego w jego początkowych fazach. Ocena zależności środowiskowo-prokreacyjnych poprzez badanie ich w środowisku wtórnym życia rodziny ma zapewne wiele cech negatywnych, które jednak nie przesłaniają pozytywnej strony zagadnienia. Wtórność środowiska bowiem oznacza ujednolicenie globalnych procesów, wiążących się z modernizacją społeczeństwa tradycyjnego w nowoczesne, wywołanych głów-

nie industrializacją i umasowieniem kultury. Z punktu widzenia cyklu rozwojowego rodziny zgodność pochodzenia regionalnego małżonków staje się czynnikiem ułatwiającym utrzymanie archetypów kulturowych. Natomiast jako nośnik modernizacji hipotetycznie przyjęto heterogeniczność kulturową małżonków.

Nie sposób w ramach jednego opracowania przedstawić kompleks wzorców prokreacyjnych składających się na model demograficzny rodziny. Ograniczając się do wzorca tworzenia rodziny potraktowano jego elementy jako symptomy przeobrażeń w dalszych etapach rozwoju rodziny. Wyniki wszechstronnej analizy pozwalają na stwierdzenie, iż środowiska kulturowe charakteryzują się znacznym wewnętrznym ujednoliceniem rodzin pod względem wieku i wykształcenia małżonków w chwili ślubu. Wyraźne są również podobieństwa międzyśrodowiskowe. Heterogeniczność kulturowa nie wpływa na demograficzne elementy wzorca tworzenia się rodziny. Można, jak się wydaje, mówić o upowszechnieniu ogólnego wzorca określającego wiek i wykształcenie małżonków. Jednocześnie wyeliminować można potencjalny wpływ obu cech na dalsze losy rodziny.

Wpływy środowiskowe stają się uchwytne i wyraźnie przejawiają w pozostałych elemeutach wzorca tworzenia rodziny. Szczególnie wyraźna jest specyfika rodzin heterogenicznych kulturowo na tle rodzin homogenicznych. W sferze poglądowej polega ona na obniżeniu znaczenia pochodzenia środowiskowego jako kryterium doboru małżeńskiego. Wyraźne są również tendencje do odchodzenia od kryteriów doboru partnerów znamiennych dla tradycyjnych społeczności. Autonomizacja decyzji i indywidualizacja postaw są wyrazem zmian stylu życia. Przeobrażenia tego stylu stanowią w sferze kulturalnej podstawowy symptom modernizacji, który z kolei warunkuje przebieg przejścia demograficznego. Oczywiście ostateczne rozstrzygnięcie problemu wymaga empirycznych studiów nad pozostałymi elementami modelu rodziny — nad wzorcem postaw prokreacyjnych i wzorcem zachowań. Można jednak wysnuć hipotezę, że tak długo, jak długo zachowana zostanie homogeniczność małżonków, środowisko kulturowe determinować będzie model rodziny. Heterogeniczność, poprzez przyspieszanie odejścia od oddziaływań społeczności tradycyjnych, stanie się czynnikiem dynamizującym proces zakończenia przejścia demograficznego w Polsce. Znaczna mobilność przestrzenna i społeczna stanie się przypuszczalnie czynnikiem ułatwiającym heterogeniczność małżonków.

Zaprezentowane dociekania mieszczą się w nurcie współczesnych poszukiwań czynników determinujących model rodziny, które bezpośrednio związane są z osobistymi cechami małżonków, jako kryteriami doboru. Poza cechami kulturowymi i społeczno-ekonomicznymi w realizowanych w Polsce badaniach rzadko uwzględnia się cechy biologiczne partnerów.

CULTURAL HOMOGENITY OF SPOUSES IN THE LIGHT OF ENVIRONMENTAL STUDIES

Summary

A full developmental cycle of a family includes the period of its formation and the shaping of procreational attitudes and behaviours. So far, relatively little attention has been paid to the problem of family formation by sociologists and demographers. The present article is an experimental study aimed at working out research tools which would allow to evaluate the links between social environment of a family, its cultural homogenity and a pattern of family formation in the period of modernization changes. The author focuses her attention on cultural environment of regional groups. These groups represent different degree of evolution of cultural transfer between the generations. One of the problems considered in the article is concerned with statistical identification of culturally homogenous groups. Patterns of family formation were analysed in both demographic and sociological aspects. Empirical material was gathered in the course of direct interviews among 3248 families living in Warmia, Mazury and Lubawa regions.

The importance of the problem consists also in the fact that differentiation as to the number of children is of psycho-sociological background and is tightly connected with the period of family formation. The statistical analysis leads to the conclusion that homogenity is favourable to the retention of the specificity of the family formation pattern, whereas cultural heterogenity leads to its uniformity. It seems that changes in the.